

JERZY RAJMAN

NIEZNANY DOTĄD RĘKOPIS MUZYCZNY Z XV—XVI WIEKU

Wśród woluminów biblioteki parafialnej w Działoszycach koło Pińczowa znajduje się zbiór kazań Piotra de Beze wydany w Kolonii w 1629 r. Starodruk ten posiada na pierwszej stronie następującą dedykację: „Petro de Bese ss. Theologiae Doctore Parisiensis Rege Christianissimo Galiarum a Concionibus Joannes Kinkius Bibliopola Coloniensis”. Na odwrocie okładki widnieje odręczna adnotacja: „Ex libris Fratrum Bonawenturowych Ad usum simplicem fratri Bonawenturae Woydylo Conceditur”¹.

Już jednak pierwszy rzut oka wystarczył by stwierdzić, że starsza i bardziej godna uwagi jest oprawa tej książki. Po jej zdjęciu okazało się, że została ona sporządzona z pergaminu o wymiarach 44,5×28,5 cm podklejonego skrawkiem pergaminowym o wymiarach 14,5×10 cm. Kształty i typowe cechy liter sugerują, że mamy do czynienia z gotycką teksturą, a czas powstania tego rękopisu można orientacyjnie datować na XV—XVI wiek. Małe litery i znaki neumatyczne spisano starannie czarnym atramentem, natomiast wielkie na przemian czerwonym i zielonym. Są one cztery razy większe od małych liter. Linie sporządzono czerwonym atramentem. Rękopis dotrwał, niestety, w fatalnym stanie. Większość wyrazów uległa zatarciu, zwłaszcza te fragmenty, które znalazły się na zgięciu oprawy.

Zabytek działoszycycki zawiera teksty i zapisy melodii jednej sekwencji w całości oraz fragmenty dwóch innych². Sekwencja zachowana w całości znajduje się między owymi dwoma ułamkami.

¹ Książka ta została mi udostępniona przez Pana Jacka Grygla, któremu składam serdeczne podziękowanie.

² Dziękuję Paniom dr Marii Kowalczyk z Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie i mgr J. Byczkowskiej-Sztabie z Biblioteki Narodowej w Warszawie za pomoc i cenne uwagi przy opracowywaniu tego rękopisu.

Pozwala to przypuszczać, że rękopis stanowił niegdyś część większej całości, zapewne graduau.

Biblioteka parafialna przy kościele św. Floriana w Działoszycach w 1596 r. posiadała następujące rękopisy: mszał rzymski, gradual pergaminowy, psalterz pergaminowy, antyfonarz pergaminowy oraz papierowe — mały psalterz i pasjał³. Graduał pergaminowy i antyfonarz znajdował się w bibliotece parafii w Działoszycach także w 1618 r.⁴ Wizytacja z 1748 r. zastała bogato wyposażony księgozbiór obejmujący m.in. graduał, antyfonarz oraz 7 większych mszałów i 3 mszały rekuralne. Na piętnastym i osiemnastym miejscu w katalogu biblioteki figurują już wówczas dzieła Piotra z Bezy⁵. Identyfikacja stanu księgozbioru zarejestrowano w 1783 r.⁶, a więc prawdopodobnie dopiero w XIX w. pergaminowy graduał przeznaczono na oprawę innych, uważanych za cenniejsze, ksiąg. Reforma trydencka, która zadekretowała m.in. wydanie *Mszалу rzymskiego* i położyła kres rozwojowi sekwencji oznaczała także stopniowe wycofywanie ich z liturgii, wpłynęła również ubocznie na zniszczenie wielu cennych rękopisów liturgicznych⁷.

Rękopis z Działoszyca rozpoczyna się fragmentem sekwencji na święto Trzech Króli „Festa Christi omnis Christianitas celebret” przypisywanej Notkerowi Balbulusowi. Zachował się końcowy ustęp tej znanej sekwencji:

„(...) Juvenis doctus ad bella maxima populis praedicans
rolligis
Sugens cum tantum miseris Anno homino tricesimo
Subtus famuli se inclyti inclinaverat manus Deus cosecrans
Nobis baptismi in absolutionem criminum Ecce spiritus in
specie
Ipsium alitis innocuae uncturus Sanctis
Prae omnibus visitat, semper ipsius contentus mansione
pectoris
Patris eciam insanuit vox pia veteris oblita sermonis
Poenitet me fecisse hominem vere Filius es tu meus mihimet

³ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (ArKr) *Acta Visitationis exterioris decanatus ad archidiaconatum Cracoviensem pertinentium ... per Christophorum Kazimirski ex commissione ... card. presbiteri Radziwiłł*, sygn. AVCap 10 s. 66.

⁴ ArKr *Visitationis exterioris archidiaconatum Crac.* (dekanat sokołański) sygn. AVCap 41 s. 42.

⁵ Tamże, *Acta visitationis ecclesiarum in decanatus sokolinensis et kizjensis*, sygn. AV 39 s. 85—86.

⁶ Tamże, *Acta wizyty generalnej ... w czterech dekanatach pacanowskim, opatowieckim, witowskim i sokołańskim*, sygn. AV 59 s. 1161—1163.

⁷ Ks. M. Bochyński, *Zasób sekwencji Mszalu z Kraśnika z przełomu XIV/XV i XV/XVI wieku*, ABMK t. 47: 1983 s. 175—239.

Plocitus in quo sum placatus, hodie te mi Fili genui

Huic omnes auscultate populi praeceptoris⁸.

Z kolei następuje tekst popularnej sekwencji autorstwa Wipona (zm. ok. 1049) zaczynającej się od słów „Victime paschali laudes”, przeznaczonej na święto Wielkiej Nocy.

„Victima paschali laudes ymmolant christiani

Agnus redemit oves Christus innocens Patri reconciliavit
peccatores

Mors et vita duello conflixere mirando dux vitae mortus re-
gnat viv-

Dic nobis Maria quid vidisti in via sepulchrum Christi

viventis et gloriam vidi resurgentis

Angelicos testes sudarium et vestes surrexit Christus apes
mea praecedet vos in Galileam

Credendum est magis soli Marie veraci quam iudeorum tur-
bae

fellaci

Scimus Christum surrexisse a mortuis vere

Tu nobis victor rex Miserere”⁹.

Opisywany rękopis zawiera jeszcze początkowy fragment sekwencji „Mane prima sabbati”, przeznaczonej na samo święto Wielkanocy, a czasem na dzień św. Marii Magdaleny, ze względu na występującą w utworze tę postać. W diecezji krakowskiej używana była w mszach o Najświętszej Maryi Pannie w okresie wielkanocnym. Sekwencja ta powstała na przełomie X i XI w. w środowisku cystersów w Anglii lub północnej Francji, chociaż można też spotkać opinię, iż jej autorem był dopiero Alan de Insulis żyjący w XII w.¹⁰

„Mane prima sabbati surgens Dei filius nostre spes et gloria

Victo rege sceleris rediit ab inferis cum summa victoria

Cuius resurrectio omni plena gaudio consulatur omnia

Resurgentis itaque Maria Magdalena facta est praenuntia

⁸ *Patrologiae cursus completus seu bibliotheca universalis integra, uniformis, commoda oeconomia omnium ss. patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum*, series Latina, Parisiis 1884 s. 1008; U. Chevalier, *Repertorium Hymnologicum*, Louvain 1897, t. 1 nr 6111.

⁹ Tekst wydał J. Pascher, *Das Liturgische Jahr*, München 1963 s. 187; Zob. U. Chevalier, *Repertorium II*, nr 21505—8 gdzie rękopisy i wydania; H. Walther, *Carmina Medii Aevi posterioris Latinae* t. 1, *Initia carminum ac versus medii aevi posterioris latinorum*, *Alphabetisches Verzeichnis der Versanfänge mittellateinischer Dichtungen*, Ruprecht 1959 s. 1065; J. Pikulik, *Sekwencje polskie*, *Musica Medii Aevi* t. 4: 1973 s. 111, t. 5: 1976 s. 161.

¹⁰ M. Bochyński, *art. cyt.*, tamże; Obszernie na ten temat pisze J. Morawski, *Polska liryka muzyczna w średniowieczu. Repertuar sekwencyjny cystersów (XIII—XVI w.)*, Warszawa 1963.

Ferens Christi fratribus expectata gaudia
 O beati oculi quibus regem saeculi
 Morte iam deposita prima est intuita
 Haec est femina cuius cuncta crimina
 Ad Christi vestigia eius lavit gratia
 Quaedum plorat et mens orat facto clamat quod cor amat
 Jesum super omnia non ignorat quem adorat
 Quid precetur ...¹¹

Sekwencje pojawiły się w Kościele w VIII w. Utwory pochodzące z okresu rozkwitu tego gatunku (XII—XVI w.) wykazują wiele cech właściwych hymnom, stąd nazywa się je często sekwencjami hymnicznymi¹². Zasób polskich sekwencji wynosi obecnie 140 pozycji, ale w liturgii stosuje się zaledwie kilka¹³.

Rękopis z Działoszyc to mizerne szczątki dawnego gradułu. Jest to również świadectwo wyposażenia bibliotek parafialnych. Ślady tego rodzaju, choć w większości przypadków nie są rewelacyjnymi odkryciami, należy skrzętnie gromadzić. Zbyt wielkie straty poniosła nasza kultura, aby można było sobie dziś pozwolić na oprawianie ksiązek w średniowieczne rękopisy.

Inicjator badań nad muzyką polskiego średniowiecza, ks. H. Feicht nawoływał przed laty do podjęcia poszukiwań zabytków muzycznych zawartych w polskich rękopisach liturgicznych¹⁴. Warto jednak dodać, że rękopisy muzyczne posłużyły za oprawę rozmaitych ksiąg, nie tylko liturgicznych ale również takich jak np. tomy rejestrów poborowych z XVII w.

¹¹ J. Kehrein. *Lateinische Sequenzen des Mittelalters*, Mainz 1873 s. 89; U. Chevalier, *Repertorium II*, nr 11064.

¹² M. Bochyński, *art. cyt.*, tamże.

¹³ H. Kowalewicz, *Polska twórczość sekwencyjna wieków średnich w: Średniowiecze. Studia o kulturze*, t. 2 s. 132—296; Zob. także H. Piwoński, *Indeks sekwencji w zabytkach liturgicznych Krzyżaków w Polsce*, ABMK t. 49: 1984 s. 221—245; Także H. Kowalewicz, *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-tacińskiej liryki średniowiecznej*, Poznań 1967.

¹⁴ Ostatnio apel ten powołał ks. A. Reginek, *Melodie hymnów brewiarzowych w liturgicznych księgach przedtrydenckich diecezji krakowskiej*, „Muzyka” R. 32: 1987 nr 2 s. 93—97.